

Ольга Олександрівна Шарова-Айдаєва,

Харківський національний університет внутрішніх справ (аспірант);

<https://orcid.org/0009-0002-1026-2330>,

e-mail: olha.sharova@ukr.net

**ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ Й ОСОБЛИВОСТІ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ЩОДО
ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ**

Неабияку роль у забезпеченні національної безпеки держави відіграє сектор безпеки та оборони, переважну більшість органів якого становлять правоохоронні. Зважаючи на специфіку діяльності органів і підрозділів, на які покладено реалізацію правоохоронної функції, держава гарантує їм кримінально-правову охорону, яка забезпечує захист як професійного авторитету, так і життя, здоров'я, приватної власності, можливостей безперешкодного виконання їхніх професійних обов'язків тощо. Попри це питома вага облікованих злочинів, учинених щодо працівників правоохоронних органів, залишається доволі значною, тому потребує визначення шляхів протидії ним. Важливим у цьому аспекті є забезпечення ефективного й об'єктивного досудового розслідування цих злочинів, а також визначення оптимальних шляхів збирання доказів. Оскільки в теорії вітчизняної юридичної науки предмет доказування та особливості збирання доказів під час розслідування злочинів, учинених щодо працівників правоохоронних органів, були поза увагою предметного вивчення науковців, то метою цього дослідження є з'ясування окремих аспектів зазначеної проблематики.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, злочин, працівник правоохоронного органу, доказ, предмет доказування, збирання, перевірка, слідча (розшукова) дія.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Держава реалізує владу, якою її наділив народ, через відповідні державні органи. Задля забезпечення формування авторитету цих органів вона вживає сукупність заходів, а щодо деяких службовців запроваджує особливі механізми захисту. Значну увагу щодо гарантування сукупності заходів кримінально-правової охорони держава приділяє діяльності працівників правоохоронних органів, тобто осіб, на яких покладено реалізацію правоохоронної функції. Проте щодо них доволі часто вчиняються кримінальні правопорушення, які не лише спрямовані на перешкодження законній діяльності працівників правоохоронних органів, а й завдають їм фізичної, майнової та моральної шкоди.

Важливим у виконанні завдань кримінального провадження цієї категорії є врахування кримінально-правової характеристики злочинів, учинених щодо працівників правоохоронних органів, специфіки цих кримінальних правопорушень, тому під час досудового розслідування необхідно забезпечити об'єктивний процес збирання й оцінки доказів, вжиття заходів, спрямованих на їх перевірку, тощо.

Стан дослідження проблеми

Проблеми доказування у кримінальних провадженнях, особливості збирання та перевірки доказів під час досудового розслідування постійно привертають увагу українських науковців. Ґрунтовні комплексні дослідження з окресленої проблематики здійснили Д. О. Бочаров [1], В. В. Вапнярчук [2], С. В. Давиденко [3], А. В. Дуда [4], В. А. Завтур [5], Д. Б. Кастарнов [6], Л. А. Кірмач [7], О. В. Литвин [8], М. І. Станкович [9], С. М. Стахівський [10], А. С. Степаненко [11], Ж. В. Удовенко [12], О. І. Чучукало [13] та ін.

Не оминули увагою вчені й окремі проблеми галузевого доказування, тобто в межах визначеної групи чи виду кримінальних правопорушень. Так, проблеми доказування стороною обвинувачення в досудовому розслідуванні корупційних злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, ґрунтовно дослідив А. В. Шевчишен (2019). Доказуванню прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою під час досудового розслідування стороною обвинувачення присвячено роботу О. В. Баганця (2017). Проблеми доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з незаконним заволодінням землею, визначив Я. О. Дякін (2019). Окремим аспектам доказування у кримінальних провадженнях про злочини, що пов'язані з перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, присвячено роботу О. В. Ковтуна (2019). Визначив предмет доказування у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів у сфері службової діяльності О. А. Льозний (2018). Особливостям доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, присвячене дисертаційне дослідження А. Ю. Спусканюка (2018).

Дослідження науковців є ґрунтовними, однак поза їх увагою залишилися проблеми доказування у кримінальних провадженнях щодо злочинів, учинених проти працівників правоохоронних органів, особливості збирання й оцінки доказів під час розслідування злочинів досліджуваної групи.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є з'ясування предмета доказування й особливостей збирання доказів під час розслідування злочинів, учинених щодо працівників правоохоронних органів.

Задля досягнення означеної мети необхідно вирішити такі *завдання*: 1) визначити і здійснити класифікацію злочинів, потерпілими від яких є працівники правоохоронних органів; 2) з'ясувати особливості предмета доказування злочинів цієї групи; 3) окреслити особливості збирання доказів у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом учинення злочинів щодо працівників правоохоронних органів.

Наукова новизна дослідження

Розроблено класифікацію злочинів, потерпілими від яких є працівники правоохоронних органів, за такими критеріями, як спосіб учинення та характер впливу на предмет посягання. Визначено загальний предмет доказування у злочинах цієї групи. Окреслено деякі перспективи збирання доказів у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом учинення посягань на життя, здоров'я, майно, професійний авторитет працівників правоохоронних органів. Наголошено, що ця проблематика потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Виклад основного матеріалу

Обвинувачення відповідно до ч. 3 ст. 62 Конституції України не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом¹. Таке конституційне положення, що є нормою прямої дії, вимагає від представників сторони обвинувачення, на яких кримінальним процесуальним законодавством покладено обов'язок доказування, проведення ретельного дослідження обставин учиненого кримінального правопорушення з дотриманням усіх засад кримінального провадження, за формою та відповідно до процедури, передбаченої кримінальним процесуальним законодавством. Разом із представниками сторони обвинувачення на етапі досудового розслідування діє і сторона захисту, яка також наділена правом збирати докази. Таким чином реалізується засада змагальності. Визначаючи межі повноважень сторони захисту і сторони обвинувачення, Ю. М. Черноус та О. Л. Дульський слушно вказують, що хоча основна діяльність обох сторін і спрямована на вирішення завдань, визначених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), їхні повноваження суттєво різняться [14, с. 194]. Це зумовлено тим, що обов'язком слідчого є встановлення обставин, які підлягають доказуванню (забезпечення розслідування кримінального правопорушення), а захисника – «забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи,

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 01.11.2023).

стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення»¹.

Тобто сутність процесуальної діяльності слідчого полягає у пізнанні події кримінального правопорушення, установленні особи або групи осіб, яка його вчинила, збиранні доказів протиправної діяльності винної особи, реалізації заходів, спрямованих на перевірку доказів причетності цієї особи до вчинення кримінального правопорушення.

У контексті дослідження злочинів, учинених щодо працівників правоохоронних органів, перш ніж перейти до визначення особливостей предмета їх доказування, вважаємо за потрібне класифікувати їх на декілька груп. Такого підходу дотримуються і в юридичній літературі [15, с. 71–75], адже він забезпечує об'єктивність проведених досліджень і наукову обґрунтованість отриманих висновків.

Ураховуючи особливості кримінально-правової характеристики злочинів, потерпілими від яких є працівники правоохоронних органів, вважаємо за доцільне здійснити їх класифікацію за такими критеріями, як спосіб учинення та характер впливу на предмет посягання. Пропонуємо серед злочинів, учинених щодо працівників правоохоронних органів, виокремити злочини, які:

1) пов'язані з перешкоджанням діяльності працівника правоохоронного органу, унаслідок скоєння яких йому заподіяно фізичну шкоду. Це, зокрема, насильство щодо працівника правоохоронного органу (частини 2–4 ст. 345 Кримінального кодексу України (далі – КК України));

2) учинені з метою помсти працівникові правоохоронного органу, унаслідок учинення яких йому завдано майнової шкоди (умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК України));

3) пов'язані з перешкоджанням діяльності працівника правоохоронного органу, унаслідок скоєння яких йому могло бути заподіяно моральної шкоди або відбулося посягання на авторитет правоохоронних

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 01.11.2023).

органів, що так само за характером учинених дій можуть бути класифіковані на такі групи:

- а) учинені шляхом реалізації дій інтелектуального характеру:
 - втручання в діяльність працівника правоохоронного органу (ст. 343 КК України);
 - погроза щодо працівника правоохоронного органу (ч. 1 ст. 345 КК України);
 - самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи (ст. 353 КК України);
- б) скоєні шляхом реалізації фізичних дій, а саме:
 - опір працівникові правоохоронного органу (частини 2, 3 ст. 342 КК України);
 - захоплення працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349 КК України).

Щодо складових діяльності процесу доказування, то в юридичній літературі узвичасно концептуально розуміти його як процес збирання, перевірки, оцінки доказів (інколи й оперування ними) [2, с. 28]. У межах цього дослідження вважаємо за потрібне визначити особливості предмета доказування у злочинах, учинених щодо працівників правоохоронних органів, а також такої змістовної складової процесу доказування, як збирання доказів у кримінальних провадженнях означеної категорії.

Предмет доказування, як зазначають у юридичній літературі, за своєю сутністю становить перелік обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні й уточнюються залежно від особливостей механізму вчинення конкретного різновиду кримінального правопорушення, кримінально-правової кваліфікації діяння, а також конкретних завдань кримінального провадження, зумовлених конкретною стадією кримінального провадження [16, с. 417].

Разом із загальним предметом доказування в доктрині кримінального процесу виокремлюють ще й «локальний предмет доказування». Під ним пропонують розуміти «сукупність обставин, які підлягають доказуванню у справі при прийнятті окремих процесуальних рішень на всіх стадіях кримінального судочинства, але не пов'язаних із вирішенням справи по суті» [17, с. 405]. Ми також поділяємо позицію щодо виокремлення локального предмета доказування, який може виникнути на будь-якому етапі розслідування. Доволі часто потреба в з'ясуванні додаткових відомостей, наприклад про власника або мешканців житла, може виникнути в разі прийняття рішення слідчим про проведення обшуку в житлі особи. У подальшому вони будуть використані ним під час складання протоколу обшуку. Така потреба зумовлена тим, що інформація про особу, яка є законним власником

житла чи іншого приміщення, та особу, у фактичному володінні якої цей об'єкт перебуває, належить до обов'язкових реквізитів клопотання про проведення обшуку¹.

У разі призначення щодо особи судово-психіатричної експертизи експерти, яким доручено її проведення, заявляють клопотання про надання додаткових матеріалів, зокрема відомостей про лікування особи або перебування на обліку в лікаря-психіатра, збирання та надання інформації про наявність психічних захворювань у близьких родичів підозрюваного, додаткових характеристик з місць навчання, роботи тощо. Водночас, не зупиняючись на визначенні обставин, що становлять локальний предмет доказування, варто зауважити, що в цілому саме обставини, які підлягають доказуванню, є одним з основних елементів і центральних категорій інституту доказування у кримінальному процесі.

Виходячи зі специфіки обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, визначають види процесуальних заходів, які доцільно реалізувати, щоб задокументувати окремі факти протиправної діяльності особи та інші обставини, які стосуються події кримінального правопорушення. Обсяги відомостей, зафіксованих у передбаченій законом процедурі, пов'язують із таким критерієм, як достатність доказів. Не менш важливу роль вони відіграють у практичній діяльності щодо доказування, адже становлять його предмет.

Не вдаючись до поглибленого аналізу щодо співвідношення загального та локального предмета доказування, а також визначення обставин, які підлягають доказуванню щодо кожної з виокремлених нами груп злочинів, вважаємо за потрібне, керуючись положеннями ст. 91 КПК України, а також урахуовуючи перелік відомостей, які має містити обвинувальний акт (ст. 291 КПК України), визначити найголовніші. На нашу думку, такими обставинами є:

– відомості про особу потерпілого (анкетні відомості, вид діяльності, займана посада, перелік функціональних обов'язків, особливості виконуваних завдань і реалізації службових повноважень);

– подія кримінального правопорушення та обставини, що передували їй і зумовили появу в особи або групи осіб наміру (умислу), спрямованого на вчинення кримінального правопорушення досліджуваної групи, тобто час, місце, обстановка вчинення злочину, а також готування та приховування;

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.11.2023).

– спосіб учинення злочину, застосовані знаряддя та засоби, а також ті, що використовувалися на етапах підготовки та приховування злочину;

– відомості про особу підозрюваного (обвинуваченого), зокрема: анкетні дані (прізвище, ім'я, по батькові, дата і місце народження, місце проживання, громадянство)¹, рід діяльності, особливості способу життя, відомості про факти антисоціальної поведінки, вид діяльності й професійні якості, фізіологічний і психологічний стани на момент учинення злочину та після цього, тип і характер зв'язків, що об'єднують його з потерпілим, наявність обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання;

– обставини, що засвідчують винуватість підозрюваного (обвинуваченого), зокрема форма вини, мотив і мета вчинення злочину;

– наявність співучасників злочину, роль кожного з них;

– вид, характер та інші особливості домовленостей між замовником і виконавцем, якщо злочин учинено на замовлення;

– вид і розмір завданої потерпілому шкоди;

– обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, покарання або взагалі є підставою для закриття кримінального провадження;

– вид і розмір витрат, що були використані задля залучення експерта.

Із метою встановлення цих обставин на етапі досудового розслідування слідчий проводить слідчі (розшукові) і негласні слідчі (розшукові) дії, а також низку процесуальних заходів. Для з'ясування деяких серед окреслених обставин реалізує заходи забезпечення кримінального провадження (наприклад, подає клопотання за погодженням із прокурором слідчому судді про отримання дозволу на тимчасовий доступ до речей та/або документів або про накладення арешту на тимчасово вилучене майно з метою його збереження чи подальшого надання для ознайомлення судовому експерту тощо).

Слушною є позиція В. В. Вапнярчука про те, що деякі об'єкти можуть бути також витребувані й отримані суб'єктом доказування від представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб: речі, документи, відомості, висновки експертів, висновки ревізій та акти перевірок [2, с. 225], зокрема у відповідь на запит або вимогу, що подані в порядку, передбаченому ст. 93 КПК України.

У контексті визначення способів збирання доказів варто зауважити на важливості належного фіксування цього процесу. Результати провадження слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових)

¹ Там само.

дій фіксують відповідно до норм ст. 103 КПК України протоколом і на інформаційному носії, на якому зафіксовані процесуальні дії технічними засобами. Виняток становить лише проведення експертизи, на підставі якої складається висновок експерта. Щодо окремих аспектів фіксації й укладання відповідних документів за результатами виконання слідчих (розшукових) дій, то їх необхідно реалізувати відповідно до вимог КПК України, закріплених у статтях 104–106.

Виходячи зі специфіки злочинів досліджуваної нами групи, варто зазначити, що задля збирання фактичних даних про них на стадії досудового розслідування можуть бути проведені всі слідчі (розшукові) та процесуальні дії, визначені КПК України. Важливим під час їх проведення є своєчасність, оперативність, повнота, компетентність, яка може полягати в залученні обізнаних фахівців у відповідній галузі, тощо.

Висновки

На стадії досудового розслідування законодавцем гарантовано змагальний процес, однак сторона захисту і сторона обвинувачення наділені різним обсягом повноважень. Тягар доказування кримінальним процесуальним законодавством покладено на сторону обвинувачення, яка шляхом збирання в передбаченому законом порядку доказів зобов'язана встановлювати обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні і становлять його загальний предмет.

Предмет доказування у злочинах, потерпілими від яких є працівники правоохоронних органів, представлений вагомою кількістю різних обставин і даних, задля збирання яких слідчий уповноважений проводити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, окремі заходи забезпечення кримінального провадження, а також випробувати й отримувати від представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речі, документи, відомості, висновки експертів тощо. Ураховуючи, що це питання недостатньо вивчене і доволі складне, вважаємо, що воно потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Список бібліографічних посилань: 1. Бочаров Д. О. Доказування у правозастосовчій діяльності: загальнотеоретичні питання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2006. 20 с. 2. Вапнярчук В. В. Теоретичні основи кримінального процесуального доказування : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 40 с. 3. Давиденко С. В. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 41 с. 4. Дуда А. В. Обставини, що характеризують особу обвинуваченого, як елемент предмета доказування у кримінальній справі : автореф. дис. ...

канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 19 с. **5.** Завтур В. А. Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2018. 20 с. **6.** Кастарнов Д. Б. Доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 22 с. **7.** Кірмач Л. А. Доказування як метод пізнання в процесі розслідування злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2003. 12 с. **8.** Литвин О. В. Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 22 с. **9.** Станкович М. І. Межі доказування у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 24 с. **10.** Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 31 с. **11.** Степаненко А. С. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2017. 22 с. **12.** Удовенко Ж. В. Криміналістичне забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 18 с. **13.** Чучукало О. І. Процесуальне та криміналістичне забезпечення доказування на судових стадіях кримінального процесу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 18 с. **14.** Черноус Ю. М., Дульський О. Л. Методико-криміналістичне забезпечення збирання доказів у кримінальному провадженні. *Нове українське право*. 2023. № 4. С. 191–198. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.4.25>. **15.** Гусева В. О. Теоретичні основи методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2021. 538 с. **16.** Романюк В. В. Предмет доказування у кримінальних провадженнях щодо економічних злочинів. *Наукові перспективи*. 2023. № 2 (32). С. 413–422. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-2\(32\)-413-422](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-2(32)-413-422). **17.** Стоянов М. М. До питання про визначення локального предмету доказування // *Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. професор.-виклад. складу (м. Одеса, 20–21 квіт. 2012 р.)*. Одеса : Фенікс, 2012. Т. 2. С. 403–405.

Надійшла до редколегії 17.11.2023

Прийнята до опублікування 07.12.2023

Sharova-Aidaieva O. O. Subject matter of proof and peculiarities of collecting evidence in the investigation of crimes committed against the law enforcement officers

The defence and security sector plays a significant role in ensuring the national security of the state, the vast majority of which are law enforcement agencies. Based on the specifics of

the activities of the bodies and units entrusted with the implementation of the law enforcement function, the state guarantees criminal law protection of their life, health, private property, professional authority, and the ability to perform their professional duties without hindrance, etc. Nevertheless, the proportion of recorded crimes involving law enforcement officers remains quite significant, which necessitates the identification of ways to counteract them. An important aspect of conducting an effective and objective pre-trial investigation of this type of crime is to ensure that these crimes are proved, with the main burden of proof being placed on the prosecution. Given that in the theory of national legal science the subject matter of proof and peculiarities of evidence collection in the course of investigation of crimes the victims of which are law enforcement officers have so far remained outside the scope of substantive study by scholars, clarification of certain aspects of this issue has been chosen as the purpose of the study.

The article defines the general subject matter of proof in crimes where law enforcement officers are the victims, and also outlines certain aspects of evidence collection in criminal proceedings of this category. It has been determined that the measures of collecting evidence include: investigative (search) and covert investigative (search) actions, some measures to ensure criminal proceedings, as well as things, documents, information, expert opinions, etc. requested and received by the subject of proof from representatives of public authorities, local self-government bodies, enterprises, institutions and organisations, officials and individuals. It is emphasised that, due to the lack of comprehensive developments on this issue, it requires further in-depth research.

Key words: criminal proceedings, pre-trial investigation, crime, law enforcement officer, evidence, object of proof, collection, inspection, investigative (search) action.

